

Міністерство освіти і науки України
**НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОЛОГО-НАТУРАЛІСТИЧНИЙ
ЦЕНТР УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ**

04074. Київ, Вишгородська, 19

Тел. 430-02-60, 430-43-90 e-mail: nenc@nenc.gov.ua

**ОСВІТНІЙ СТАНДАРТ ЕКОЛОГО-НАТУРАЛІСТИЧНОЇ РОБОТИ
ПОЗАШКІЛЬНИХ ТА ЗАГАЛЬНООСВІТНИХ ЗАКЛАДІВ УКРАЇНИ
(методичні матеріали до використання на серпневих конференціях
вчителів загальноосвітніх та позашкільних навчальних закладів)**

Політичні, соціальні та економічні перетворення в Україні зумовлюють особливу важливість ефективної організації позашкільного навчально-виховного простору. Сучасний стан педагогічної науки вимагає розглядати цей процес не лише в контексті гуманізації освіти, виховання та розвитку творчої особистості, її соціалізації, а й перегляду теоретико-методологічних основ позашкільної освіти, розроблення й практичного впровадження новітніх навчально-виховних і розвивальних технологій.

На сьогоднішній день позашкільні навчальні заклади вирішують важливі завдання освітньої і соціальної політики щодо самореалізації дитини в суспільстві, формуванні її як громадянина і патріота, професійного самовизначення та допрофесійної підготовки, профілактики негативної поведінки в дитячому й молодіжному середовищі.

Актуальність проблеми зумовлена сукупністю чинників наукового, соціального та прикладного значення.

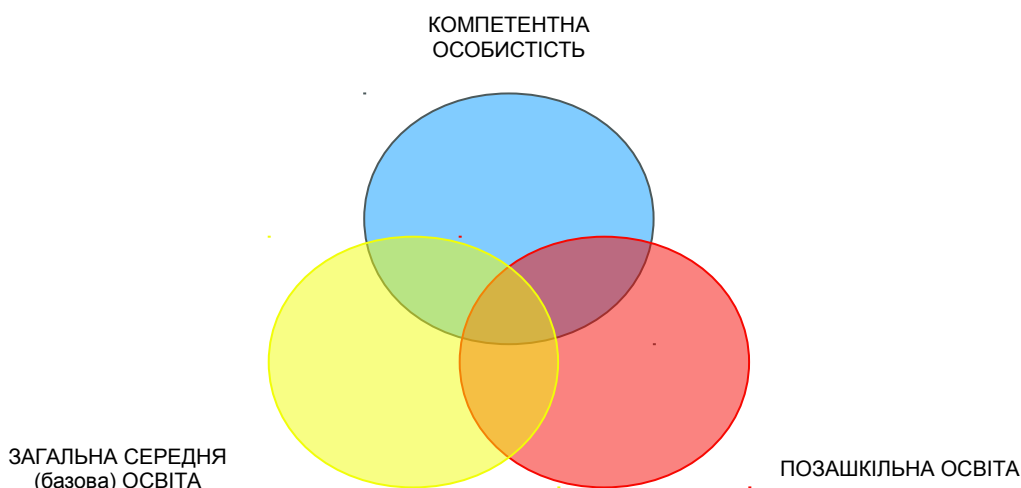
Мета: створення комплексу умов для успішної реалізації освітнього стандарту еколого-натуралістичної роботи при інтеграції загальної та позашкільної освіти.

Завдання:

- розглянути освітній стандарт еколого-натуралістичної роботи як умову інтеграції загальної та позашкільної освіти;
- створити умови для підвищення якості позашкільної освіти і позначити можливості та потенціали системи позашкільної освіти дітей;
- розробити новий зміст позашкільної освіти, який заснований на формуванні компетентностей, необхідних для успішної самореалізації в суспільстві;
- запровадити у позашкільних навчальних закладах різних форм власності і підпорядкування нових напрямів виховної роботи, а саме: культурно-історичного, моральн-етичного, соціально-економічного, політико-правового, військово-патріотичного, екологічного виховання

(виховання бережного ставлення до природних ресурсів держави; поширення знань про пам'ятки природи України та їх унікальності серед світових природних об'єктів; залучення учнів до природоохоронних заходів: створення екологічних стежин, шкільних лісництв, очищення водойм, паркових зон тощо; пропаганда збереження та зміцнення власного здоров'я.

Освітній стандарт еколого-натуралістичної роботи позашкільних та загальноосвітніх закладів України (далі – *Освітній стандарт*) розглядається як суспільний договір, що погоджує вимоги до освіти, що пред'являються сім'єю, суспільством і державою і являє собою сукупність трьох систем вимог – до структури основних освітніх програм, до результатів їх освоєння і умов реалізації, які забезпечують необхідний особистісний та професійний розвиток учнів.

Вимоги Освітнього стандарту

Кінцевою метою навчального процесу має стати не просто формування в учнів знань, умінь і навичок, а повноцінний розвиток активно мислячої високоморальної особистості дитини.

Інтеграція загальної та позашкільної освіти через організацію позакласної та позаурочної діяльності є одним з найефективніших способів реалізації нових вимог навчання.

При введенні Освітнього стандарту роль позашкільної освіти зростає, так як:

- позашкільна освіта першочергово орієнтована на розвиток особистості дитини і, зокрема, на розкриття таких якостей, як ініціативність, самовираження, креативність і гнучкість мислення, здатність до нестандартних рішень, творчих можливостей;
- позашкільна еколого-натуралістична освіта – це практичне знання суспільство в якому щодо розвитку світогляду дитини, її особистісних

якостей акцент зроблено на саморозвиток, уміння жити в глобальних умовах, уміння визначити профільність свого навчання;

- позашкільна освіта керується в своїй діяльності метапредметністю, що, як принцип інтеграції змісту освіти, як спосіб формування теоретичного мислення і універсальних способів діяльності, забезпечує формування цілісної картини світу у свідомості дитини;
- установи позашкільної освіти мають кадрові, матеріальні, навчально-методичні ресурси для розвитку особистості дитини відповідно до вимог Освітнього стандарту (зокрема, до матеріально-технічної бази установ позашкільної освіти еколого-натуралістичного спрямування належить: учнівська теплиця, учнівський навчально-дослідний тваринницький комплекс, учнівська навчально-дослідна земельна ділянка, зимовий сад, дендропарк, куточок живої природи, лабораторії біології, екології, гідробіології, хімії, дендрології, квітництва, садівництва, городництва тощо);
- досить складно освітнім установам загальної освіти організувати в короткі терміни позакласну та позаурочну діяльність, що відповідає всім вимогам Освітнього стандарту і не поступається при цьому якісними освітніми показниками установам позашкільної освіти.

Внутрішні проблеми шкіл, без вирішення яких неможливе впровадження Освітнього стандарту в умовах інтеграції загальної середньої та позашкільної освіти

- **Наявність кадрів**

У школах недостатньо наявних ставок педагогів позашкільної освіти, тим більше підготовлених в цій області кваліфікованих кадрів. Ті ставки, які є в основному розподілені між вчителями школи. Вчителі самі не здатні розробити програму позашкільної освіти з урахуванням Освітнього стандарту і не прагнуть переходити на інший режим роботи.

Проблема підвищення ефективності освоєння ресурсного потенціалу системи позашкільної освіти дітей в процесі реалізації концептуальних положень Освітнього стандарту є сьогодні саме тією вузловою точкою розвитку, сконцентрованість на якій дає можливість найбільш раціональним чином поєднати зусилля закладів загальної середньої та позашкільної освіти в справі подальшого забезпечення якості виховної роботи та позакласної, позаурочної діяльності.

Сьогодні школа і суспільство в недостатній мірі використовують унікальний потенціал позашкільної освіти для підвищення ефективності та гармонізації освіти в цілому, хоча цілий ряд об'єктивних і суб'єктивних факторів саме для розвитку позашкільної освіти в школі є, зокрема:

- в освіті розвиваються такі процеси, які припускають взаємодію двох типів освіти (школа повного дня, допрофесійне та профільне навчання);
- педагогічна громадськість починає усвідомлювати, що багато проблем сучасної шкільної освіти можна вирішити, використовуючи соціально-педагогічні можливості позашкільної освіти дітей;
- намагається розвиватися та удосконалюватися і сама сфера позашкільної освіти як важлива складова безперервної освіти людини.

Супровід дітей у позакласній та позаурочній діяльності

Для додаткових занять необхідно розподілити і розвести дітей по творчих учнівських (дитячих) об'єднаннях, гуртках, секціях, які знаходяться часом в різних установах, оформити документацію, тощо.

Якщо дотримуватися прав дитини на свободу вибору спрямованості в позакласній діяльності, то велика ймовірність виникнення одночасно декількох груп, що бажають займатися в об'єднаннях, гуртках, секціях різного спрямування. Виникає питання про те, хто буде виконувати супровід дітей – класний керівник чи тьютор, ставки якого ще немає в штатному розкладі шкіл? Це велике навантаження. А якщо і є, то потенційні можливості тьюторського супроводу не конкретизовані в рамках завдань подальшого вдосконалення системи позашкільної освіти дітей.

• Організація позакласної та позаурочної діяльності

Питання організації позакласної та позаурочної діяльності – це час проведення гуртків, факультативів, тощо.

У рекомендаціях щодо організації позакласної та позаурочної діяльності вказується на обов'язкову 45-хвилинну перерву між останнім уроком і початком позакласної та позаурочної діяльності. На практиці це важко здійснити, якщо дитина не відвідує групу продовженого дня або її всюди не супроводжують батьки. Молодший школяр, а особливо першокласник, не зможе самотійно піти зі школи додому, пообідати і відпочити, а потім повернутися на заняття гуртка. Якому рішенню віддають перевагу батьки і вчитель? Звичайно, проведення факультативу (гуртка, секції, клубу) відразу після уроків. І, як наслідок, у дітей не по 4-5 уроків щодня, а по 5-6 навіть у 1 класів (10 годин на тиждень, по 2 гуртка в день), порушуються здоров'язберігаючі технології і турбота про зниження навантаження на дітей.

На жаль, при всіх позитивних змінах, що відбуваються в обов'язковій освіті, позашкільна освіта знаходиться в ролі другорядної. Створення необхідних матеріально-технічних умов є обов'язковою вимогою для впровадження Освітнього стандарту. Проте механізм надходження ресурсів чітко не визначений, тому виникають певні складності в організації позашкільної освіти на базі школи, пов'язані з забезпеченням матеріально-технічної бази.

Позашкільна, неформальна освіта може доповнювати предметні області загальної, професійної освіти та культурно-освітнього дозвілля: - вона може

розширювати предметні знання, додавати нові компоненти; - вона може збільшувати «озброєність» особистості, оснащуючи людину новими засобами пізнання, праці та спілкування; - вона здатна посилювати мотивацію освітньої діяльності, викликаючи необхідність особистості повніше проявити себе. Слід звернути увагу, що така освіта вбудована в будь-яку діяльність, створює «містки» для переходу особистості з однієї освіти в іншу, вона може передувати стандартизованим видам діяльності, а може слідувати за ними, створюючи для особистості можливість такого переходу.

Позашкільна освіта за своїм змістом охоплює всі сфери життя. Вона в змозі задовольняти найрізноманітніші інтереси особистості. Тому позашкільна освіта розглядається як простір розширення можливостей розвитку особистості.

Підсумок проблем і помилок взаємодії загальної та позашкільної освіти при переході на Освітній стандарт:

- не вивчається замовлення дітей і батьків на позашкільну освіту, не враховуються їх побажання при складанні варіативної частини базового навчального плану школи;
- порушується принцип вільного вибору дитиною варіативної частини базового навчального плану школи та позакласної діяльності;
- мають місце перевантаження дітей;
- реалізація Освітнього стандарту замикається в стінах школи, класу, в необладнаних для профільної еколого-натуралістичної позашкільної навчальної діяльності приміщеннях;
- організація позашкільної освіти в школі довіряється непрофесіоналам, а отже, не забезпечує високу якість позашкільної освіти еколого-натуралістичного профілю;
- чітко не визначені умови фінансування позакласної та позашкільної діяльності (освіти еколого-натуралістичного профілю).

Позашкільна та загальна освіта в умовах профілізації:

Запровадження профільного навчання стало соціальною необхідністю, заснованою на ідеях особистісно орієнтованого навчання. Навчання на профільному рівні є інноваційним явищем, мета якого – створення максимально сприятливих умов для розвитку особистості та спрямоване на те, щоб зробити процес навчання на останньому ступені загальноосвітньої школи таким, що відповідатиме реальним запитам учнів щодо орієнтації до вибору власної професійної діяльності. Перехід до профільного навчання передбачає рівний доступ до повноцінної освіти різним категоріям учнів незалежно від територіальної або будь-якої іншої ознаки.

З методологічних позицій зміст профільної освіти мусить базуватися на трьох рівноправних компонентах:

фундаментальності (передачі знань),

гуманістичній орієнтації (вихованні),
практичній (прикладній) спрямованості (розвиток умінь).

Динамічний баланс цих складових забезпечує досягнення цілісності змісту.

Позашкільна освіта еколого-натуралістичного профілю виступає активним партнером загальноосвітніх закладів у вирішенні завдань як допрофільної підготовки учня (вихованця) так і безпосередньо профільного навчання.

Відповідно до Концептуальних засад реформування середньої освіти «Нова українська школа» (проект даного документу винесений на обговорення), у рамках профільної освіти старшокласник зможе обирати одне з двох спрямувань навчання:

- академічне, із поглибленим вивченням окремих предметів з орієнтацією на продовження навчання в університеті;
- професійне, яке поряд з отриманням повної загальної середньої освіти забезпечує отримання першої професії (не обмежує можливість продовження освіти).

Дані положення як раз і визначають доцільність використання ресурсів позашкільних навчальних закладів для реалізації завдань допрофільної підготовки і профільного навчання учнів.

Можливість організації взаємодії загальноосвітніх та позашкільних навчальних закладів, орієнтованої на створення умов для формування освітнього простору для профільного навчання та допрофільної підготовки, зумовлена наявністю об'єктивних підстав їх інтеграції:

- єдністю педагогічних та організаційно-управлінських цілей;
- взаємодоповнюваністю змісту загальної та позашкільної освіти;
- метапредметністю, надпредметністю та випереджальним характером позашкільної освіти;
- роллю позашкільних навчальних закладів у реалізації цілей освіти в інтересах збалансованого розвитку, формування мотивації учнів на здійснення освіти впродовж життя;
- практико-орієнтованим дослідницьким характером позашкільної освіти, технологіями та формами організації освітнього процесу, що розширюють можливості його ресурсного забезпечення;
- забезпеченням наступно-перспективних зв'язків між загальною середньою, позашкільною та професійною освітою відповідно до обраного профілю.

Педагогічний досвід, напрацьований позашкільними навчальними закладами України, свідчить про можливість взаємодії загальної та позашкільної освіти не тільки на етапі допрофільної підготовки учнів, а й на етапі профільного навчання учнів. Серед ефективних форм роботи варто відзначити: профільні виробничі практики, Інститут біологічних стажувань, заочні профільні школи, літні профільні школи, профільні табори, учнівські лісництва, аграрні учнівські об'єднання, дослідницькі проекти та науково-

освітні програми, творчі конкурси всеукраїнського та міжнародного рівня тощо.

Підхід, що передбачає реалізацію профільної підготовки та профільного навчання на основі взаємодії загальної та позашкільної освіти учнів, спрямований на створення найбільш сприятливих умов для профільного, професійного і соціального самовизначення учнів. Він дозволяє поставити в центр роботи профільну, а потім професійну орієнтацію і при цьому однаково успішно здійснювати підготовку учнів до вибору будь-якого типу та рівня подальшої освіти. Інтеграція базової та позашкільної освіти органічно поєднує процеси виховання, навчання й розвитку, вирішуючи одну з найбільш складних проблем сучасної педагогічної практики.

Перехід до профільного навчання біологічним дисциплінам переслідує наступні основні цілі:

- забезпечення поглибленого вивчення окремих біологічних дисциплін;
- створення умов для істотної диференціації змісту навчання старшокласників з широкими і гнучкими можливостями побудови школярами індивідуальних освітніх програм біологічного профілю;

- сприяння встановленню рівного доступу до повноцінної освіти різним категоріям учнів відповідно до їх здібностей, індивідуальних схильностей і потреб;

- розширення можливості соціалізації учнів, забезпечення спадкоємності між загальною і професійною освітою, ефективніша підготовка до освоєння програм вищої біологічної освіти;

- апробація і впровадження програм по предметах біологічного профілю;
- підвищення професійної кваліфікації педагогів за програмами профільної біологічної освіти і інноваційними технологіями біологічної освіти;

- надання можливості старшокласникам виконати серію трудових, технологічних, соціальних, професійних проб і отримати мінімальні уявлення про свої потенційні можливості і переваги; здійснити соціально-педагогічну діагностику готовності до ухвалення самостійних рішень, пов'язаних з відповідним професійним становленням.

Однією з найважливіших особливостей позашкільної освіти є її спрямованість на вирішення однієї з головних в системі профільного навчання і допрофільної підготовки проблем соціальної інтеграції та професійного самовизначення учнів. В умовах профілізації загальної середньої освіти завдання позашкільної освіти щодо створення умов для професійного вибору набуває все більшої значущості. Розкривши свої потенційні здібності і спробувавши їх реалізувати ще в шкільні роки, випускник буде краще підготовлений до реального життя в суспільстві, навчиться домагатися поставленої мети, вибираючи цивілізовані, моральні засоби її досягнення. Саме позашкільна освіта завдяки своїм особливостям стає реальною сферою самовизначення підростаючого покоління. Для соціальної інтеграції учнів важливо й те, що, заняття в різних гуртках, творчих учнівських об'єднаннях, створюють умови для прояву ініціативи,

самостійності, лідерських якостей, вміння працювати в колективі й враховувати інтереси ровесників.

Позашкільний освітній округ еколого-натуралістичного профілю

Позашкільний освітній округ еколого-натуралістичного профілю – об'єднання навчальних закладів системи позашкільної, загальної середньої, інтернатної, професійно-технічної, дошкільної освіти та вузів I-II рівнів акредитації, що спрямовують свою діяльність на створення умов для здобуття громадянами профільної позашкільної еколого-натуралістичної освіти, поглибленого вивчення предметів природничого циклу, упровадження первинної професійної підготовки за відповідним напрямом, формування екологічної культури та забезпечення всебічного розвитку особистості засобами позашкільної та позакласної еколого-натуралістичної освіти та виховання.

Округ об'єднує навчальні заклади і установи з урахуванням їх профілізації і спеціалізації, потреб учнівської молоді у відповідному напрямку позашкільної освіти, запитів місцевих громад та громадськості на відповідний вид освіти і виховання, тенденцій демографічної ситуації тощо.

ВИСНОВКИ:

- Загальна і позашкільна освіта дітей потребують рівноправного становища, коли вони можуть взаємодоповнювати один одного і тим самим створювати єдиний освітній простір, необхідний для повноцінного особистісного (а не лише інтелектуального!) розвитку кожної дитини. Що можливо тільки при тісній співпраці цих двох, поки що різних, систем освіти, а також тільки після зміни точки зору на педагога позашкільної освіти і всю систему позашкільної освіти в цілому.
- Вирішення даної проблеми – одне з першочергових завдань, яке необхідно вирішити з метою підвищення якості освіти.
- Практика метапредметного підходу у навчанні в позашкільній освіті забезпечує перехід від існуючої практики дроблення знань на предмети до цілісного образного сприйняття світу, до метадеяльності.
- Метапредметний підхід в позашкільній освіті еколого-натуралістичного профілю забезпечує цілісність загальнокультурного особистісного і пізнавального розвитку і саморозвитку дитини, наступність всіх ступенів освітнього процесу, лежить в основі організації та регулювання будь-якої діяльності учня незалежно від її спеціально-предметного змісту.
- Пріоритет громадянського виховання в системі різнобічного виховання особистості в позашкільній освіті сприяє формуванню громадянськості

як інтегрованої якості особистості, що дає людині можливість відчувати себе морально, соціально, політично і юридично дієздатною та захищеною;

- Висока ефективність впровадження позашкільної освіти еколого-натуралістичного спрямування залежить від наявності відповідної матеріально-технічної бази: учнівська теплиця¹, учнівський навчально-дослідний тваринницький комплекс², учнівська навчально-дослідна земельна ділянка³, зимовий сад, дендропарк, куточок живої природи, лабораторія гідробіології тощо.

Директор НЕНЦ,
доктор педагогічних наук,
професор

В. В. Вербицький

---

¹ <https://nenc.gov.ua/wp-content/uploads/2015/01/PUT.pdf>

² <https://nenc.gov.ua/wp-content/uploads/2015/01/NDTK.pdf>

³ <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0337-15>